

Arab tili o'qitishda imloviy savodxonlikni oshirish usullari.

Urganch Innovatsion universiteti «O'zbek va xorijiy filologiya fakulteti» o'qituvchisi

Abdusharipova Dilorom Xo'sinovna

Annotatsiya: Ushbu maqolada arab tili o'qitishda imloviy savodxonlikni oshirish usullari, arab tili o'qitish metodikasi hamda arab tilini o'qitishda ishlatiladigan zamonaviy pedagogik texnologiyalar haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: arab tili, fan, o'qitish metodikasi, orfografiya, undosh va unli harflar, yozma va og'zaki nutq.

Adabiy arab tili butun dunyo musulmonlarini birlashtiradi. Islom diniga e'tiqod qiluvchi xalqlar tillari lug'atida arabcha leksemalar ko'p (ayrim tillarda lug'atning 40-50% gacha) mavjud. Olimlar arab tilining islom tili sifatidagi ilmiy mohiyatini, uning aniqligini, atamalarning semantik sohasining kengligini alohida ta'kidlaydilar. Islom lug'atida markaziy so'z yoki atama bilan belgilangan konseptual tuzilma yozilgan, boshqa semantik sohalar bilan kesishgan semantik soha ularning tuzilmalari bilan o'zaro bog'langan bo'lib chiqadi. Arab tilini o'rganish bo'yicha amaliy mashg'ulotlarda ta'lim faoliyatining asosiy shakllari sifatida turli usullar qo'llaniladi: materialni tushuntirish, so'rovnomalar, mashqlar, suhbat, munozara, munozaralar va boshqalar. O'quv fanini o'zlashtirish samaradorligi tilni har tomonlama o'rgatish bilan belgilanadi. Tilning barcha jabhalarining o'zaro bog'liqligi va o'zaro bog'liqligi o'quv materialini tanlash, mashqlar tizimi va talablarning birligi bilan ta'minlanadi. Murakkab, ya'ni nutqning grammatik, leksik va fonetik to'g'riligini rivojlantirishni birlashtiradigan og'zaki va yozma nutq amaliyotidir.

Arab tilini o'qitishning yetakchi shakllaridan biri mustaqil ish:

- a) auditoriya darslarida mustaqil ishlash;
- b) ta'lim muassasasidan tashqarida mustaqil ishlash.

O'qituvchi auditoriyada mustaqil ishni shunday tashkil qiladiki, ma'lum vaqt davomida alohida o'quvchi, bir nechta o'quvchilar yoki butun sinf har qanday topshiriqni bajaradi, uni amalga oshirish jarayonida, o'qituvchi istalgan vaqtda o'quvchilarning muvaffaqiyatini kuzatishi mumkin va o'qituvchining mavjudligi ularga undan kerakli ma'lumotlarni olish imkoniyatini beradi. Auditoriyadagi mustaqil ish o'qituvchi ishtirokida suhbat yoki munozarani tashkil qilish uchun to'g'ridan-to'g'ri tushunish va tinglash bilan rivojlangan o'qish ko'nikmalariga asoslangan bo'lishi kerak. Ta'lim muassasasidan tashqarida o'quvchilar individual ishlaydi, o'qituvchi ularga darsliklar, o'quv qo'llanmalar va ma'lumotnomalar bilan ishlashni tushuntirishi kerak. Topshiriqlar bir hafta, bir oy va semestrga rejalashtirilishi mumkin va fanning o'quv-uslubiy majmuasiga mos kelishi kerak. O'quvchilarning kasbiy ko'nikma va malakalarini shakllantirishning ishonchli asosi sifatida o'tgan materialni o'zlashtirish sifatini nazorat qilish masalasi alohida ahamiyat kasb etadi.

Arab orfografiyasi abjad, undosh alifbo tili deb ataladi. O'ngdan chapga kursiv tarzda yoziladi. Unda 28 ta harf bor va cho'ziq unilardan uchtasi bundan mustasno hammasi undosh tovushlardir. Qisqa unilar harflar ustida va ostida diakritik belgilar sifatida mavjud bo'lsa-da, bu diakritik belgilar deyarli barcha matnlarda o'tkazib yuborilgan, bundan yangi o'quvchi uchun. Arab imlosi diakritik belgilar kiritilganda yakkama-yakka mos kelishi hisoblanadi; ammo bu diakritik belgilar (unilar) olib tashlanganidan keyin arab orfografiyasi unilar kam ifodalanganligi sababli noaniq bo'lib qoladi, natijada ko'plab omograflar paydo bo'ladi. Arab imlosi diakritik belgilar mavjud bo'lganda sayoz/shaffof, diakritik belgilar olib tashlanganida esa noaniq/chuqur imlo deb hisoblanadi; Shunday qilib, uning noaniqlik manbai ingliz orfografiyasidan farq qiladi. So'zlar yuqori sifatli orfografik tasvirdan bahramand bo'lish uchun yetarlicha tanish bo'lish uchun yetarlicha marta duch kelganidek, diakritik belgilar olib tashlanadi va bu leksiklashtirish jarayoni yana boshlanadi. Arab orfografiyasi oromiy tilining avlodi bo'lgan Nabatiy yozuvidan kelib chiqqan deb ishoniladi. Arab tilida oromiy alifbosi bilan ifodalanmagan qo'shimcha undoshlar bo'lgani uchun harf shakllarini o'zgartirishga to'g'ri keldi. Bu ko'plab harflarning bir xil asosiy shaklga ega bo'lishiga olib keldi, nuqtalar (bir, ikki yoki uchta) harfda, pastda yoki ichida paydo bo'ldi. Bular unilarni ifodalovchi diakritik belgilardan farq qiladi. Nuqtalarning joylashishi va soni

butunlay boshqa undoshni hosil qiladBu diakritik belgilar lotin alifbosida <j, i> da paydo bo'lgan nuqta kabi harfning ajralmas qismidir, lekin agar <j> yoki <i> da nuqta qo'yilmasa, bu boshqa harfni yaratmaydi. Arab tilida esa shunday. Bundan tashqari, 28 ta harfdan 22 tasi so'zning qayerda joylashganiga qarab (boshlang'ich, medial, yakuniy) o'z shaklini sezilarli darajada o'zgartiradi (biriktiradi). Faqat oltita harfni o'zidan keyingi harflarga bog'lash mumkin emas, lekin ulardan oldingi harflarga bog'lash mumkin. Harflarning joylashuvi va ligaturasi bitta fonemani ifodalovchi to'rttagacha alohida shakl yaratishi mumkin.

Arab tilini o'rgatish haqida gap ketganda, o'qituvchilar o'quvchilarni samarali jalb qilish va qo'llab-quvvatlash uchun foydalanishi mumkin bo'lgan bir qancha metodologiyalar mavjud. Bu yerda arab tilini o'qitishda keng qo'llaniladigan asosiy metodologiyalar mavjud:

1. Kommunikativ tilni o'rgatish (CLT): Bu yondashuv o'zaro aloqa, tildan asl foydalanish va mazmunli vazifalar orqali o'quvchilarning arab tilida kommunikativ kompetentsiyasini rivojlantirishga qaratilgan. CLT real hayotdagi muloqotga urg'u beradi va o'quvchilarga arab tilida so'zlash, tinglash, o'qish va yozishni haqiqiy kontekstlarda mashq qilish imkoniyatini beradi.
2. Task-Based Language Teaching (TBLT): TBLT arab tili darslarini mazmunli muloqotni talab qiluvchi mazmunli vazifalar atrofida tuzishni o'z ichiga oladi. O'qituvchilar o'quvchilarni rolli o'yinlar, muammoli o'yinlar va munozaralar kabi vazifalarga jalb qilish orqali o'quvchilarga til ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi, shu bilan birga aniq muloqot maqsadlariga e'tibor qaratadi.
3. Kontentga asoslangan ta'lim (CBI): CBI til o'rganishni o'qitish vositasi sifatida arab tilidan foydalangan holda tarix, geografiya yoki adabiyot kabi muayyan kontent sohalari o'rganish bilan birlashtiradi. Ushbu yondashuv o'quvchilarga boshqa o'quv fanlari bo'yicha bilim olish bilan birga til ko'nikmalarini egallash imkonini beradi.
4. Total Physical Response (TPR): TPR arab tilidagi lug'at va til tuzilmalarini mustahkamlash uchun jismoniy harakat va harakat buyruqlaridan foydalanishga urg'u beradi. TPR orqali o'quvchilar ma'lum arabcha so'zlar yoki iboralarni mos keladigan

jismoniy harakatlar bilan bog'laydilar, bu esa so'z boyligini saqlash va tushunishga yordam beradi.

5. Tabiiy yondashuv: Tabiiy yondashuvdan foydalanadigan o'qituvchilar og'zaki va yozishga o'tishdan oldin tinglash va tushunishga urg'u berib, tashvishlanish darajasi past bo'lgan muhitda arab tilini o'rganishga e'tibor qaratadilar. Bu usul birinchi tilni egallash jarayoniga taqlid qiladi va o'quvchilarning arab grammatikasi va lug'atiga oid intuitiv tushunchalarini rivojlantirishga qaratilgan.

6. Aralashtirilgan ta'lim: texnologiya va onlayn resurslarni arab tilini o'qitishga integratsiyalash o'quvchilarning faolligini oshirishi va interfaol materiallar, multimedia resurslari va haqiqiy madaniy kontentdan foydalanish imkonini beradi. Aralashtirilgan ta'lim dinamik va shaxsiylashtirilgan o'rganish tajribasini yaratish uchun raqamli vositalar bilan yuzma-yuz o'qitishni birlashtiradi.

7. Differentsial ta'lim: o'quvchilarning turli ehtiyojlari va o'rganish uslublarini tan olgan holda, tabaqalashtirilgan ta'limdan foydalanadigan o'qituvchilar turli xil o'rganish profillarini moslashtirish uchun arab tili darslarini moslashtiradi, har bir o'quvchining ehtiyojlarini qondirish uchun individual yordam va moslashtirilgan o'rganish yo'llarini taklif qiladi.

Arab tilini o'rgatishda orfografik savodxonlikni oshirishga o'qish va byozishga qaratilgan turli usullar orqali erishish mumkin. Mana bir nechta takliflar:

1. Aniq ko'rsatma: arab imlosi bo'yicha to'g'ridan-to'g'ri va aniq ko'rsatmalar bering. Bunga arab alifbosi, harf shakllari, diakritik belgilar va turli pozitsiyalardagi harflarni bog'lash qoidalarini o'rgatish kiradi.

2. Fonetik ko'rsatma: Harflar va ularga mos keladigan tovushlar o'rtasidagi munosabatni ta'kidlang. O'quvchilarga harflar qanday qilib so'zlarni hosil qilishini va ularni to'g'ri talaffuz qilishni tushunishlariga yordam berish uchun fonetikaga asoslangan usullardan foydalaning.

3. Ko'p sensorli yondashuv: Bir nechta sezgilarni jalb qiladigan faoliyatni, masalan, qumdagi harflarni izlash yoki harf shakllarini shakllantirish uchun teginish

materiallaridan foydalanish. Bu harfni aniqlash va shakllantirishni kuchaytirishga yordam beradi.

4. Lugʻatni rivojlantirish: Oʻquvchilardan arabcha soʻzlarni kontekstda oʻqish va yozishni mashq qilishni talab qiladigan lugʻat mashqlarini birlashtirish. Bunga soʻz devorlari, kartalar va oʻqishni tushunish faoliyati kiradi.

5. Texnologiya integratsiyasi: arab imlosini mashq qilish uchun interfaol mashqlarni taklif qiluvchi raqamli manbalar va taʼlim ilovalaridan foydalaning. Ushbu vositalar darhol fikr-mulohaza va shaxsiylashtirilgan oʻrganish tajribasini taqdim etishi mumkin.

6. Differentsial taʼlim: oʻquvchilarning turli xil taʼlim ehtiyojlarini qondirish uchun yoʻriqnomani moslashtirish. Qiyinchilikka duchor boʻlgan oʻquvchilarga qoʻshimcha yordam koʻrsating va ilgʻor oʻquvchilarni kengaytma faoliyati bilan chaqing.

7. Muntazam mashq: arab tilida muntazam oʻqish va yozish faoliyatini ragʻbatlantirish. Bunga jurnal yozish, haqiqiy matnlarni oʻqish va orfografik koʻnikmalarni mustahkamlash uchun muhokamalarda qatnashish kiradi.

8. Oʻqituvchi modellashtirish: arab tilida toʻgʻri yozish va oʻqish usullarini koʻrsating hamda oʻquvchilarga toʻgʻri imlo naqshlarini kuzatish va taqlid qilish imkoniyatini yarating.

9. Fikr-mulohaza va tuzatish: oʻquvchilarning yozma ishlari boʻyicha konstruktiv fikr-mulohazalarni bildiring va orfografiya boʻyicha yaxshilashga muhtoj boʻlgan sohalar boʻyicha koʻrsatmalar bering.

10. Madaniy ahamiyatga egalik: Arab imlosini oʻqitishni arab xattotligini oʻrganish yoki arab yozuvining tarixiy rivojlanishini oʻrganish kabi madaniy kontekstlarga bogʻlang.

Xulosa:

Ushbu metodologiya va strategiyalarni arab tilini oʻqitishda tatbiq etish orqali oʻqituvchilar oʻquvchilarning kuchli orfografik savodxonlik koʻnikmalarini

rivojlantirishda samarali yordam berishi va shu orqali ularning arab yozuvini o'qish va yozish bo'yicha umumiy malakasini oshirishi mumkin.

Foydalanadigan adabiyotlar:

1. Tibi, S., Edwards, A. A., Schatschneider, C., & Kirby, J. R. (2020). Predicting Arabic word reading: A cross-classified generalized random-effects analysis showing the critical role of morphology. *Annals of Dyslexia*, 70(2), 200–219.
2. Tibi, S., Fitton, L., & McIlraith, A. L. (2021). The development of a measure of orthographic knowledge in the Arabic language: A psychometric evaluation. *Applied Psycholinguistics*, 42(3), 739–762.
3. Tibi, S., & Kirby, J. R. (2018). Investigating phonological awareness and naming speed as predictors of reading in Arabic. *Scientific Studies of Reading*, 22(1), 70–84.
4. Tibi, S., & Kirby, J. R. (2019). Reading in Arabic: How well does the standard model apply? *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 62(4), 993–10
5. www.ziyonet.uz.